BALÁZS LAJOS*

NEMI KULTÚRA ÉS NEMI ERKÖLCS A PARASZTI TÁRSADALOMBAN

Kulcsszavak: *nemi kultúra, nemi erkölcs, paraszti nemiség*

Első mondatomban azt kívánom meghatározni, hogy mit értek a paraszti társadalom nemi kultúrája, nemi erkölce fogalmak alatt.

Tömören fogalmazva: azt a jelentős tapasztalati, gyakorlati és mindezekből leszűrte közösségi, de sajátos és csekélyke elméleti tudást, amellyel az általam évek hosszú során kutatott társadalom választ és megoldást talált a nemiség – mint örökmozgó sorsfordulat – csaknem valamennyi problémájára, kérdésére. Találnia kellett, mivel a nemiség a mindennapi lét része volt és ma is az, számtalan vetülete tekintetében magára volt utalva. A nemiségről kialakult és halmozódott kétféle tudás tulajdonképpen máig nem közeledett egymáshoz. Például, a tudomány szakszókincsét nem ismeri a paraszti kultúra, és fordítva, a szexológia, szexuáletika, szexuálpedagógia, teológia, kriminalisztika stb. nem ismeri, illetve kevésbé használja a paraszti nemi kultúra allegorikus-metaforikus nyelvét, nyelvezetét (pl. szégyenvirág=havi vérzés, baszapurdé=növényi ajzószer, dob=nemi betegség). Márpedig a cselekvés, a lelki állapot és a szó nem választhatók el egymástól. És élni kellett, orvosi ellátás nélkül is élni kellett, és ez az állapot az utóbbi években egyre aggasztóbbá válik az orvosok egyre nagyobb számú külföldre való távozása, illetve a vizsgálati, kezelési költségek egyre növekvő ára miatt.

Úgy gondolom, ennyi érv is elegendő ahhoz, hogy bárki számára is igazoljam, néprajzosként, az emberi élet hármass sorsfordulójának kutatása után – születés, házasság, halál – miért fordultam a negyedik, most már merészelem így nevezni, sorsforduló, a paraszti nemiség kutatása felé. Természetesen, bármennyire is súlyos a fenti érv, a mélyre merüléshez más elemek is kellenek, noha, terjedelmi okokból csak vázolni tudom ezeket. A tények felvonultatása a paraszti nemi kultúra és erkölcs sajátosságait is hozzák magukkal.

MI KÉSZTETETT TEHÁT A PARASZTI NEMI KULTÚRA KUTATÁSÁRA?

Négy évtizedes kutatómunkám során és nyomán rájöttem arra, hogy a három klasszikusnak vélt sorsfordító szokás kutatása nem elég a paraszti, illetve emberi társadalmat mozgásban tartó fő erővonalak megismeréséhez és megértéséhez. A lét eme hármass csúcsa nem áll, nem áll-

* BALÁZS Lajos (sz. 1939. december 22., Bukarest), nyugalmazott, ill. óraadó egyetemi oktató, docens. Romántanári oklevelet a Bukaresti Tudományegyetemen szerzett, ugyanott védte meg román nyelven *A székelly lakodalom* c. doktori dolgozatát. Kutatási területe az emberi élet sorsfordulói: születés, házasság, halál, nemiség. Mind a négy szokáskörrel külön-külön monográfiát írt, aztán sajátos szintézis gyanánt, külön könyvben – *A vágy rítusai* – címmel valamennyinek lelki háttérét is átvilágította. Lakcíme: Csíkszereda, 311530, Bolyai u. 9.

hat önmagában. Felismertem, hogy a nemiség és kultúrája, erkölce – a paraszti lét, emberi lét megkerülhetetlen kötőanyaga.

„Annyit nem imádkoztunk, s egyéb dolgainkról annyit nem beszélünk, mint erről”, mondja egyik adatközlőm.

Kutatásaim azt bizonyítják, hogy a nemiségről való beszéd csaknem minden találkozás és munkaalkalommal előjön, mert semmi sem olyan érdekes beszédtema ebben a társadalomban, kultúrkörben, mint a szexualitás. De alig van az életnek olyan szegmense, amihez közvetve vagy közvetlen, nyíltan vagy rejtve ne lenne köze. Ennek megközelítéséből, aztán a sűrűjébe való belemerüléséből született legnagyobb – én legalábbis annak tartom – néprajzkutatói vállalkozásom, aminek termése könyvem, *Amikor az ember nincs es ezen a világon. Paraszti nemi kultúra és nemi erkölcs Csíkszentdomokoson* címmel.¹ A könyv bizonyoság arra, hogy a legitimokzatosabb műveltség a paraszti (!) lét folytonosságának, egyensúlyban való tartásának sajátos kultúráját, életszemléletét, életfilozófiáját tárja az olvasó és tudományos kutató elé.

Noha az intimszféra világát tárja fel, ennek ellenére közösségi kultúra, mert hordozói mindent ki- és megbeszélnek, megosztanak egymással.

HOGYAN KÖZELÍTETTEM MEG A KUTATOTT TÉMÁT, HOGYAN VÉGEZTEM A KUTATÁST?

Most csak néhány számszerű adattal illusztrálhatom a munkámat.

Harmincöt, 40–80 év közötti, átlagon felüli értelmi szinttel rendelkező parasztember (65%-a nő) körében végeztem kutatást az utóbbi 15 év alatt, mélyinterjú módszerével. Valamennyi adatközlővel külön-külön 45–50 órányi beszélgetést folytattam mintegy 2.120, a tárgykörhöz tartozó kérdésről, ami 1750 óra közvetlen emberi kapcsolatot, a megismerés páratlan élményét nyújtotta. Ezek feljogosítanak arra, hogy az ülésszak szándéka szerint valóban az erdélyi felfedező tudomány számára néhány szerény eredményről számolhassak be, a néprajzkutatás területéről.

Mindezt nem a szenzációkeltés szándékával említem, hanem érzékeltetni kívánom a munka hosszas kimunkálási folyamatát, pontosabban a választott téma kutatásának ezt a fajta megközelítési módját a magyar néprajzkutatásban.

A jelenségek magyarázatát, értelmezését adatközlőimre hárítom – ebből meríti a munka erőteljes néprajzi jellegét, erejét és érdekességét, izgalmát. Tehát nem szexuálpiszichológiai, nem egyetemi professzorok elvont elmélkedéseiről beszélek, hanem egy titokzatos, a legitimokzatosabb műveltség feltárásáról az általam kimunkált néprajzi szempontrendszer segítségével. A több mint 700 oldalas könyvet lapozva tulajdonképpen a paraszti lét és nemiség lapjait forogatom. Ez a szimbiózis olyan állandó elemekből tevődik össze ebben a társadalomban, mint a munka, megmaradás, közösségi egyensúlytartás, vágyak, szenvedélyek, birtokviszonyok, és érdekek, becsület, szegény, félelem, félrelépések, indulatok, vonzódások, csábítások, szerelmek és gyűlöletek, emberi kapcsolatok és haragok, emberi viszonyok és viszályok, féltékenység stb., melyek egymásnak feszülve, egymásba csavarodva-fonódva zajlanak, mocorognak, gomolyog-

1 Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2009, 2010.

nak, robbannak, csitulnak, füstölögnek, mint egy élő vulkán. És ezekből semmi sem minősíthető kultúrán kívüli jelenségnek!

MIÉRT ÉS HOGYAN ÉRTELMEZEM SORSFORDÍTÓ SZOKÁSKÉNT A NEMISÉGET?

Egyszerűen azért, mert mindig az átmenetről szól: az életkor és nemiség párhuzamos fordulásairól.

– A paraszti környezetben élő gyermek hogyan fedezi fel magának a nemiséget abban a sajátosan más társadalmi, szellemi, morális, kulturális környezetben, amelyben erről beszélni nem szabad? A nemiségre vonatkozó kérdés, érdeklődés tabu, testi fenyítéssel jár. A tudásszerzés fő eszköze a „leskelődés, hallgatóság”, aztán a látottak, hallottak, tapasztalatok megbeszélése a generációs társakkal. A természet közelében való élés, különösen az állatok párzásának élménye, biológiai lereagálása, izgalma;

– A nemiség szempontjából hogyan lesz serdülővé? Figyelme merre és mire irányul? Milyen izgalmakat és következtetéseket fogalmaznak meg a VI–VII-es fiúk, amikor felfedezik, hogy a leányka karján megjelent a szőrözet, „akkor ott is meg kellett jelenjen”, „kiszökött-e/kipattant-e a csicse? Akkor meg kellene lesni az iskolai WC deszkáin bicskával fúrt lyukakon.” „A rétbén, a csűr hátánál, vasárnap délután ki kellene próbálni, hogy milyen, amikor a fiú reafekszik a leánykára? Megnézni, honnat nőttek ki a lábai?”

– A fiúk ifjúvá, házasodni készülő legénnyé, leánnyá, menyasszonnyá, vőlegénnyé, házasemberré, asszonnyá válása, ami tulajdonképpen nemcsak társadalmi, hanem nemi állapotuk fordulatát is elhozza. Ez az időszak az, amelyikben a nemiség társadalmi, gazdasági, népi jogi, erkölcsi problémákkal kavardik össze, melyek közül sokat titokban tartanak még akkor is, ha jogi követelésekkel léphetnének fel. Az erkölcsi norma és a gazdasági érdek ellentmondása a leggyakrabban ebben az időszakban vetődik fel. (Az apa biztatása, ha vagyoniilag kedvező leány kerül a látó mezőnybe: „Az nekünk való vőna: csináld fel, s a tiéd lesz!” Az anya pedig, aki addig mindenhova kísérte a leányát, hasonló helyzetben: „Az a legény ha kényszerget, hagyd meg neki”.

– Hogyan alakul a házaselet keretében a nemiség: szenvedélyek és drámák.

– Hogyan éli meg a parasztember a nemi vágy alkonyát, a nemi vágy és testi tehetetlenség belső és külső konfliktusát?;

– Hogyan reflektálnak erre egymás között az asszonyok? Nyelvi különlegességeként idézek erre három szinonimikus változatot: „Az enyémnek (ti. az uramnak) kezdett lejárni a betyársága” ..., „egyre inkább leszegényedik ezen a téren”, „már az enyém sem teszen nagy kárt bennem”.

Összegezve: a nemiség is az a tényező, melynek életkorról életkorra való változása folyton átviszi az embert az egyik sajátos vágy-, jellem-, kedély-, szenvedély-, hangulat, végül is társadalmi állapotból, helyzetből a másikba. Példa gyanánt említhetném a leánygyermek első *szégyenvirágának* (ti. menstruáció) a megjelenését. Mindezeket a tüneteket a paraszti társadalomban egymásról tudják és egymástól tanulják az emberek. A jelekből értenek.

LEHET-E A NEMI ERKÖLCS NÉPRAJZI KATEGÓRIA?

Igen, mert a nemiség csaknem minden megnyilvánulásához erkölcsiség, erkölcsi ítélet, értékrend és magatartás társul. Paraszti erkölcsiség! Aminek specifikumát abban látom, hogy a tiltások alakítják ki az egyén és közösség tudatában. Ez az erkölcs (de a kultúra is), többet szól arról, amit nem szabad tenni, mint arról, amit igen és hogyan. Más szóval, tiltásra, tagadásra kódolt kultúra és erkölcs, mely rendet, szabályt kényszerít a nemiségre, és betartását ellenőrzi. Ellenőriztetni! Szorosan és következetesen összetart a nemi kultúra megnyilvánulásaival. A szüzesség kérdését hoznám fel példaként: a köztudatban az áll, hogy ezzel ma már nem törődik senki. Nos, helyzete hordozza. Nem törődik, miképpen korábban sem törődött a legénytársadalom, amikor duzzadó nemi hevét ki akarta/akarja elégíteni, „energiáját” levezetni. De igenis törődik ugyanaz a legénytársadalom, ha a feleségnek választott leány kritikus helyzetében nem tudja tisztázni magát leendő férje előtt. Az Isten irgalmazzon az ilyen leánynak asszonyi sorsában.

MIBEN LÁTOM AZ ITTHONI PARASZTI NEMISÉG SAJÁTOSSÁGÁT?

Csak pontokba foglalhatom össze:

1. Elsőnek azt a következtetésemet emelném ki, hogy nem a keleti népekre jellemző *idő-igényes és időráfordításos* átszellemülés, kéjtelenség a jellemző. Ellenkezőleg, a testi vágy gyakorlaltias, de főleg *gyors, vagyis percnyi* kihasználása, máskor önző kierőszakolása (pl. a leány kerítésre vagy kapura való „felfeszítése”).

2. A szexuális élet kontrollja az egyéni és közösségi élet kontrollja is!

3. Két állandó lelkiállapot uralja: a szégyen és a félelem;

4. A nemiség és család összefüggése: ez utóbbi a szexuális élet gyakorlásának elfogadott kerete, amit az egyház kitartóan hangsúlyoz. Ez a szemlélet már a gyermekkori „szeretőzés” játékában megjelenik. Idézném az erdőn vagy otthon megszervezett/lejátszott babalátó játékot, rítust, melyben a gyermekszereplők szimpátia alapján kerülnek össze, de férj és feleség szerepükben lépnek fel;

5. A nemiség megélésének sok gyakorlati helyzetében is látom, ami a mezőgazdasági munka szervezéséből, természeti környezetéből adódik. Munkaalkalmak idején az erdő, mező nyújtja a legszebb és legemlékezetesebb nemi élményeket;

6. A nemiség és család, nemiség és lakásviszonyok, nemiség és munka, nemiség és a férfiak alkoholfogyasztásából, nemi agresszivitásából, az olfaktív élményekből adódó összefüggésekben, ami sok parasztasszony sajátos neurózisához² vezet. Sokan vallották, hogy soha vagy csak ritkán volt örömük a közösülésben. Joggal beszélhetünk családi nemi erőszakról;

7. A nemiség és vagyon, nemiség vallás, pap és istenhít sajátos viszonyában, melyben a szent és profán számtalanszor ütköznek és megütköznek. Emlékezetes számomra egy templomba hűségesen járó asszony esete, aki azért lázadt magában, mert a férjével egymás meztelen testét nem ismerhették 40 év után sem (az ellenkezőjét nem merte volna meggyónni), de

2 Erre a jelenségre BERDE Károly már 1940-ben felhívta a figyelmet *A Magyar nép dermatológiája. A népi orvoslás fogalma és lélektani alapjai* című könyvével (Budapest).

látnia kellett vasárnapról vasárnapra „a csóré vállú angyalokat a templom falaira, képeire festve, s még Máriát es”;

8. Látom a nemiség egészségtanában, a parasztasszony és leány tisztálkodási lehetőségeiben és annak szegyenében, a menstruáció leleményes házi eszközeiben, melyeket a paraszti takarékoság jegyében készítettek akkor, amikor nem rendelkeztek a mai kínálattal;

9. A serdülő kislányok és fiúk erotikus játékaiban (13 éves leánykák gyönyörű erotikus játéakai), a beavatódás helyzeteiben;

10. A természetből vett (nem szintetikus) ajzószer használatában;

11. A házi (növényi – a leggazdagabb kínálat –, vegyi, fizikai erőfeszítés) abortív praktikák használatában (a Ceaușescu nevéhez kötődő abortusztörvény, 1967) és nagyszámú latens abortív praktikák reaktíválódására gondolok);

12. A gyermekakarás erős ideológiájában, ami kivételes esetekben a felmentő kompromisszumokig is elmegy („Nem számít, hogy ki kakasolta, de az én tyúkom tojta”; a leány lakodalman derül ki, ami addig titok volt, hogy a keresztapja, akinek a lakodalomban hagyományos szerepköre van, tulajdonképpen az ő nemző apja);

13. A perverz és deviáns jelenségekben is látom a sajátosat, vagyis azokban, amelyek „a rendestől eltérnek”, ezek természetében, részarányában: a melegekről és más hasonlókról csak a televízióból értesültek, 1989 után, a városi pedofília helyett a zoofília jellemző;

14. A nemiség és társasági élet sajátos konfliktusaiban, kellemetlen helyzeteiben;

15. A falusi típusú prostitúcióban;

16. Az özvegyasszonyok helyzetében, akik közül az egyiket lisztesnek, a másikat szalonásnak, gabonásnak, fásnak stb. neveznek annak függvényében, hogy miért avatja be, fogadja titokban a legényeket, de házasembereket is;

17. Látom a nemiség és a gazdasági-társadalmi fordulatok, változatok összefüggéseiben (kollektivizálás, iparosítás, magyarországi és másholi munkavállalás, pornó- és szexlapok, filmek megjelenése, a velük való szembesülés, az abortusztörvény és az óvszerek fekete kereskedelmének működése, a védekezés költségeit fedező „speciális” asszonyi „költségvetés” létrehozatala);

18. A szerelem és féltékenységek, a férfi-nő viszonya a paraszti társadalomban;

19. A nemiséggel kapcsolatos hiedelmek, titkok, érthetetlen jelenségek értelmezésében (Miért születnek ikrek, fiú, leányka?: természeti analógiák, ál-, de a maguk módján mégis racionálisnak tűnő értelmezések);

20. Paraszti teológia a bűnről; a bűn néprajzi megközelítése;

21. A nemiség etnikai esetei (magyar asszonyok, román férfiak + táplálkozás és nemi összhang stb. kérdései)

22. Kiemelkedő jegye a paraszti nemiségnek a maga módján egy újabb nagy kulturális felfedezésem: egy mitikus eredetű erotikus játék, a házasemberek hengergőzésének rítusa, ami nem más mint egy ősi szexorgia, termékenységmágia, karneváli felszabadultság szimbiózisa, föld és erotika titokzatos mítosza, érintéses mágia révén, a bujaság rejtett módja;

23. A paraszti nemi kultúra és erkölcs összetéveszthetetlen sajátossága a nemiség gyönyörű, máskor pedig igen leleményes nyelvzete, amit nevezhetek egy sajátos tolvajnyelvnek, eufemisztikus nyelvnek, fedő-, takaró nyelvnek: valamennyi változata a már korábban említett két lelki jelenség – szegény és félelem – szolgálatában áll. Erre két példát említek. Arra a kérdésemre, hogy mi a közösülés, az egyik válasz a könyv címe. És egy másik: egy 75 éves parasztasszony vallomása, amit a könyvembe mentett kultúra gyönyörű összegezésének, a nemi-

ség paraszti szemléletből fakadó és azt tükröző himnuszának is tekintek: „Az, mikor mind a kettőnek jó, az a legnagyobb boldogság a világon. Amikor eltalálja az ember, az a pillanat boldog pillanat az ember életében. Úgy érzi, akkor nem törődik semmivel. Az emberiség is ebből származik. Ha az nem vána jó, úgy az asszonynak, mint az embernek, nem es házasodnának össze, nem es vállalnának gyermeket, s a nyomorúságot. Ha az a pillanat nem volna olyan jó. Ezért a pillanatért érdemes élni. Ezért a kicsi, rövid pillanatokért érdemes végigkínlódni 80–90 évet. Habár öreg korunkba má nem kell, de azért a fiatal kori kicsi boldog időért vállaljuk az egész élet nyomorúságát.”

SEXUAL CULTURE AND SEXUAL MORALITY IN PEASANT SOCIETIES

Keywords: *peasant sexual culture, sexual culture, sexual morality*

In the first part of the present paper the author defines what he understands by the terms ‘sexual culture’ and ‘sexual morality’. As he concisely words it, when using these terms, he refers both to the significant, down-to-earth communal knowledge and to the particular but scarce theoretical knowledge which provide answer to almost all the questions and problems that arise around this turning point of human destiny in perpetual motion – sexuality. This culture, as we can describe it now, is the outcome of a large number of factors. Therefore, it is essential to mention the society-determined ethnographic features of this culture because it is part of the individual’s basic education, and the two kinds of knowledge – folk and specialist – have hardly any overlapping. For example, members of peasant societies are ignorant of the special vocabulary of a language’s scientific register; and similarly, sexology, sexual ethics, sexual pedagogy, theology or criminalistics do not use the allegorical, metaphorical language of peasant sexual culture.

CULTURA ȘI MORALA SEXUALĂ ÎN SOCIETATEA ȚĂRĂNEASCĂ

Cuvinte-cheie: *cultură sexuală tradițională, interacțiune, sentiment erotic*

Lucrarea propune să realizeze o schiță a contextului socio-cultural-moral-economic a culturii sexuale tradiționale, dintr-un sat maghiar din Secuime.

Antecedentele acestui angajament sunt cercetările folclorice și etnografice realizate de mine în ultimii 40 de ani, legate de marile momente ale vieții omului – nașterea, căsătoria și moartea.

Sub imperiul materialului cules și datorită interacțiunilor s-a conturat realismul unui „liant”, adică un sistem complex al substanțelor spirituale, afective, senzuale, morale, psihice și faptice care consolidează pe cei trei piloni ai vieții individului și face totodată ca aceștia să-și îndeplinească misiunea și funcția socială în viața colectivităților rurale. Altfel spus intervalele de timp și evenimente între marile momente ale trecerii sunt și umplute și legate de factori ca iubirea și ura, pasiunea, atracții și refuzuri, interese, sentimente, instincte – adică porniri sufletești și sincere, și calculate și instinctuale care în societățile țărănești nu sunt deloc în afara culturii tradiționale.

Lucrarea punctează doar acele linii de forță ale cărții aproape de 800 de pagini consacrate acestor teme care determină, chiar dirijează evoluția sentimentului erotic, începând din copilărie până la amurgul vieții.